

Костюк О.Ю.

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ХРИСТИЯНСТВА – ЗАПОРУКА ПРОСВІТНИЦТВА В КИЇВСЬКІЙ РУСІ

У статті автор простежує, як запровадження християнства сприяло становленню нових феодальних відносин у суспільстві, розвитку просвітництва, культури та підняттю авторитету Київської Русі серед християнських країн того часу.

В статті автор прослідковує, як введення християнства способствовало становленню нових феодальних отношений в обществе, развитию просвещения, культуры и поднятию авторитета Киевской Руси среди христианских стран того времени.

The article deals with the problem of the introduction of Christianity as an impetus for the formation of new feudal relationships in the society and its influence on the development of enlightenment culture and raise of Kyiv Rus authority among Christian countries at that times.

Зміни в житті східних слов'ян у IX – X століттях були тісно пов'язані з загальним розвитком історичних подій на Європейському континенті. Створення перших територіальних держав спричинило формування інститутів влади, кристалізацію ієрархії соціальних структур із встановленими функціями різних груп населення, утвердження юридичного поняття приватної та державної власності.

Подібні процеси охопили повною мірою і землі, держави Київської Русі, найбільшої за своїми розмірами в усій Європі, де влада князя була централізованою і була зв'язана торговельними та дипломатичними стосунками з усіма найвпливовішими державами того часу, хоча ця держава складалася з різномірних етнічних елементів, різних племен, мов і релігій. Управляти такою державою без прийняття надзвичайних заходів було непросто, і це розуміли Київські князі, хоча здійснити це силовими методами було вкрай небезпечно і важко. Оцінивши ситуацію, київські князі зупинили свій вибір на вірі, яка могла б спричинити певні зміни у свідомості вчорашніх варварських племен, і цією вірою стає християнство. Адже проповідь християнства, починаючи з другої

половини IX століття, вже сягає кордонів Древньої Русі – за літописними джерелами у 864 році охрестилась Болгарія, в 928 – 935 роках - Чехія, а в 962-992 – Польща .

Мета нашої статті: проаналізувати вплив запровадження християнства на розвиток просвітництва.

Впровадження християнства в Київській Русі –Україні було тривалим процесом, який зазнав впливу ідеологічних, політичних і духовно–культурних чинників. Прийняття християнства як офіційної релігії надавало Київській Русі неабиякі зовнішньо політичні можливості і приносило значні здобутки. Саме політичні розрахунки переважали на перших етапах залучення Київської Русі до християнства: то було прагнення прийняти не стільки нову віру, скільки нову, ефективнішу політичну ідеологію та забезпечити Русі рівноправне становище в колі християнських держав.

Християнізація українського народу пов'язується з хрещенням Русі Володимиром у 988 році, хоча розпочалась вона набагато раніше до офіційної дати. Місіонери християнства приїздили в руські землі вже з IV століття. “Чи не найпершою згадкою про християнізацію на нашій землі є повідомлення Квінта Тертуліана (близько 160-222рр.), де сказано про охрещення скіфів та сарматів. Вірогідно, тут може йти мова про весь народ... [5].

Першою відомою офіційною спробою християнізації Київської Русі вважається “ Аскольдове хрещення” у 867 році. Аскольд перший з київських князів – християн прийняв нову віру. В “ Окружному посланні” Фотій засвідчує, що руси “проміняли еллінську і безбожну віру, якої раніше дотримувалися на чисте християнське вчення..., вони прийняли пастиря... з великою ретельністю виконують християнські обряди...”[9].

Київська Русь у 60-ті роки IX століття була у стадії розкладу родоплемінного ладу, а феодалізм робив лише свої перші кроки, панівна верхівка в ті роки ще не потребувала зміни ідеологічної системи. Саме тому найдавніший літопис “Повість минулих літ” не згадує про “Аскольдове хрещення”. Лише грецькі джерела подають нам цю інформацію, яку вважають вірогідною на сьогодні.

Згодом князівство, боярство, дружинники часто опинялися у скрутному становищі, отримували дипломатичні поразки саме тому, що вони не прийняли християнської віри, тому що прийняття міжнародних угод того часу вимагало присяги в церквах. Результатом цього став дозвіл на будівництво в Київській Русі, хоча їх в більшості відвідували іноземні купці та послы.

Другим етапом підготовки офіційної християнізації Київської Русі церков, стало охрещення київської княгині Ольги. Існують різні легенди про датування та місце її охрещення: одні стверджують, що Ольга хрестилася зі своїм чоловіком, князем Ігорем, у 944 році; інші ж – що вона була охрещена у Константинополі у 955 році, ще одні – що вона хрестилася в Києві, а тоді ще раз у Константинополі. І це підтверджується у “Пам’яті й похвалі князю Володимирі” Якова Мніха [6].

Те, що Ольга охрестилася двічі, суперечить церковним канонам, з одного боку, але з іншого, це підтверджує, що релігія в руках правителів імперій була могутнім засобом політичного тиску на сусідні народи та держави. І саме з власних соціально-політичних інтересів, і з зовнішньополітичних розрахунків на зміцнення династійних контактів із Візантією, очевидно, Ольга збиралася використати своє хрещення тому, що прийняття нової релігії княгинею на батьківщині було її особистою справою - а от хрещення в Константинополі з рук імператора і патріарха ставало актом державної політики: Ольга прийняла благословення патріарха під час відправи у Константинопольській Софії і, ця акція за згодою власне княгині і завдяки візантійцям була сприйнята як її дійсне хрещення. Те, що охрещення княгині Ольги носило державний характер, засвідчує і те, що ще однією метою її поїздки до Візантії був намір династичного шлюбу її малолітнього сина Святослава з однією з візантійських царівн. Але цей її задум не здійснився. Повернувшись до Києва, Ольга почала руйнувати язичеські капища, про що свідчить “Пам’ять та похвала князю Володимирі” Якова Мніха. Відомі згадки про побудовану княгинею в Києві церкву.

Святослав же не підтримував поглядів княгині-матері щодо власного охрещення і своїх воїнів: “Як мені самому прийняти іншу віру? А дружина моя почне насміхатися” [8]. І конфлікт на релігійному ґрунті поглиблювався все більше між сином та княгинею Ольгою. Повнолітній син, взявши владу в свої руки, забороняє публічні відправи християнського культу, продовжуючи підтримувати язичницький культ - “норови поганські” [10]. А після військового конфлікту з Візантією у кінці 60-х років X ст. Святослав забороняє Ользі прилюдно виконувати обряди християнської віри, стає ще більш нетерпимим до християн. Та перед смертю Ольга заповідає, щоб її було поховано за християнським обрядом: “Ольга заповідала не справляти по ній тризни,

тому що таємно тримала при собі священика”[7].

Саме Княгиня Ольга виступила предтечею Володимира-першохрестителя, сказавши: “Якщо Бог захоче помилувати рід мій і землю Руську, хай покладе їм на серце звернутись до Бога, як ото і мені Бог дарував” і була названою “наймудрішою серед чоловіків” та “світанком перед сонцем.”

З середини 80-х років X ст., за князя Володимира, розпочався найпотужніший етап державної християнізації Київської Русі. Невідповідність старої релігії (язичницької), яка задовольняла вимоги родоплемінного ладу, новому суспільному (феодальному) ладові Володимир і його радники відчували невдовзі після запровадження культу Перуна. Феодальна верхівка потребувала нової релігії, як б була здатною захищати її права, багатства і привілеї, її владу над залежним населенням. І погляди Володимира і його уряду звертаються до християнства, а не до ісламу та іудаїзму (знаних на той час релігій).

Русь під час князювання Володимира – це могутня держава, найбільша з ранньофеодальних держав того часу, а за своєю територією переважала навіть Візантійську імперію, що характеризується розвитком феодалізму. Володимирська Русь - це найбільш кульмінаційний момент Київської держави. Ось чому Русь приймач нову релігію не на засадах самостійної, рівної всім іншим церкви, не підпадаючи початково ані під яку політичну або ідеологічну залежність, що й стало предметом гордості Русі. Але це не влаштувало ані Рим, ані Візантію: “ ... християнство на Русі... виявилось в кінцевому підсумку не візантійським і не римським, а руським ” [2]. Ймовірніше, що хрещення своєї країни Володимир здійснив не під опікою якої-небудь церкви, а самостійно, керуючись ідеєю створення незалежної церкви, Головними ідейними наставниками князя у хрещенні Київської Русі могли бути слов’янські та корсунські священнослужителі, а не візантійські. Його одруження з візантійською царівною Анною, сестрою імператора, мало також велике значення для Київської Русі, тому що добиваючись руки Анни, князь Володимир прагнув підняти міжнародний авторитет своєї держави. Підняття нової релігії за подібних умов не лише включало політичну залежність Русі від Візантії, але й ставило під контроль держави церкву, роблячи її слухняним зряддям у княжих руках. Саме цього потребував князь та феодальна верхівка при новому феодальному суспільстві.

Запровадження християнства у Київській Русі зміцнило дер-

жавність, освятило владу князя і його “божественний” авторитет, він сприяв подальшій феодалізації суспільства, відкриттю шкіл, поширенню грамотності, прилучення до світової культури, книжності, освіти, мистецтва й наукових знань, побудові нових церков, посиленню зв'язків з передовими християнськими країнами тогочасного світу: нова релігія значною мірою впливала на духовний розвиток слов'янської культури.

Певна частина нової літератури прийшла на Русь після запровадження християнства – переклади Біблії, твори отців церкви та історична література. Особливу увагу викликала патристична література, хоча вона і подавалась у скороченому вигляді (не було перекладено “ Слово похвали філософа Ірона” з Григорія Богослова). У великій пошані був мораліст Іоанн Златоуст, теолізуючий раціоналіст Іоанн Дамаскина з його “ Джерелом знань” та з шістьма визначеннями філософії. Отже, у перекладній літературі сполучались елементи світської й античної мудрості.

Життя князівського двору за Ярослава Мудрого мало чим відрізнялося, на перший погляд, від життя інших дворів зверхників середньовічного світу: полювання і різноманітні бенкети чергувалися з церковними відправами, церемоніями та святами. Але з іншого боку, воно відзначалося загальним підйомом культурного рівня й наукових знань у країні і, зокрема, в Києві: відкриттям шкіл, заснуванням бібліотек, переписуванням і перекладами книжок. Все це мало великий вплив на громадське життя міста. При дворі Ярослава відбувалися вечори, подібні до сучасних літературно-вокальних, на яких виступали поети, письменники, артисти.

З повним правом можна назвати Ярослава Мудрого фундатором книжності на Русі. Літописець Нестор з великою шаною виділяє, що князь Ярослав “ до книжок виявив завзяття, часто читаючи їх і вдень, і вночі. І зібрав книгописців силу, що перекладали з грецької на слов'янську мови. І написали вони багато книжок... Цей же (Ярослав) засіяв книжними словами серця віруючих людей, а ми пожинаємо вчення одержуючи книжне”.(8)

Не випадково, що в ті часи з'явився видатний письменник Русі Іларіон – автор церковно-публіцистичного твору “ Слово о законі і благодаті”, де він вимагає вшанувати Володимира Святославовича і княгиню Ольгу – місцевих державних діячів, які доклали великих зусиль для запровадження християнства на Русі.

Читання книжок та їх переписування вважалося престижною

та богоугодною справою за часів Ярослава Мудрого і навіть самому князю літописець ставить любов до книжок у велику заслугу. Отже, освіченість у Києві була високо оціненою, хоча, можливо, мова йшла лише про гурт людей, близьких до великого князя. Не дивно, що враховуючи все це, син князя Всеволод вивчив п'ять іноземних мов. Те ж саме можна сказати і про дочку князя – Анну, яка зростала в культурній атмосфері, що істотно відрізнялася від середньовічних звичаїв, і це не могло не позначитись на її світогляді та освіті. Князівна Анна отримала початкову освіту, навчаючись у приватних учителів, які навчили її грамоті, історії, іноземним мовам, початкам арифметичних знань, співам, малюванню, а також правилам середньовічного етикету. Анна була освіченою дівчиною, її добре вироблене письмо дає підстави, щоб говорити про переписування нею книжок.

Як встановлено наукою, більшість тих, перекладених з грецької та інших іноземних мов книжок мали церковний характер і були богослужбовими. Але поряд з ними поширювались учені трактати з історії, філософії, права та природничих наук. Ряд книжкових майстерень були створені в Києві та інших містах Київської Русі. Саме за Ярослава Мудрого в 1037–1039 рр. в Києві було створено, Найдавніший літописний извод. Так розпочалася історія давньоруського народу.

Отже, запровадження християнства в Київській Русі сприяло розвитку нового суспільного (феодального) ладу, надало можливість князю та феодальній верхівці поставити церкву під державний контроль, Київська Русь стала наймогутнішою політичною та ідеологічно незалежною державою, яка була рівною серед держав християнської церкви. Із запровадженням християнства зростав культурний і освітній рівень населення, були засновані перші школи при церквах та монастирях. Домашня освіта була найпоширенішим методом освіти для княжих дітей. При княжих дворах були утворені вищі школи, можливо пансіони для дітей знаті, а при монастирях та церквах існували нижчі школи, які могли відвідувати мешканці міст. Грецькі та болгарські священики, спочатку, а пізніше й місцеві, були вчителями. Дітей навчали абетці та початковим навичкам читання, письма та арифметики. Пізніше почало вивчатися й Святе письмо, яке прищеплювало віру та мораль одночасно із отриманням базової освіти. Грецька мова, риторика та спів також вивчалися в тогочасних школах. Значення Київської Русі зростало на міжнародній арені.

Література:

1. Головащенко С. Історія християнства. — Київ, 1999
2. Греков Б. Д. Киевская Русь. — М. 1953. - С.392.
3. Колодний А. М. Яроцький П. Л. Історія релігій в Україні. — Київ, 1999
4. Котляр М. Ф. Історія України в особах. — Київ, 1996
5. Лозко Г. Українське народознавство. - С.195.
6. Мних Яков. Память и похвала князю Владимиру. — “Крещение Руси” в трудах русских и советских историков. — М.; Л., 1950.- ч. 1. - С.244.
7. Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов. /Под ред. и с предисл. А. Н..... М.; Л., 1950. - С.120.
8. Повесть временных лет. — М.; Л., 1950. — ч. 1. - С.242-243.
9. Рассейкин Ф. М. Указ. соч. - С. 280.
10. Рыбаков Б. А. Язычество Древней Руси. - С.391.
11. Чорний В. Християнська десятина, Київська Русь, митна справа та сьогодні. — Київ; КВІЦ, 2001.